

Amintiri din călătorie

Nevesca-Vlaho-Clisura

Au trecut mai bine de zece ani de când am întreprins o călătorie de studiu în Macedonia cu privire la chestiunea aromânească. Polemici pasionați se încinseseră pe vremea aceea în ziarele noastre în jurul acestei chestiuni pe care însă foarte puțini o cunoșteau altfel decât din auzite. Din îndemnul prea regretatului George Lahovary, directorul ziarului *L'Indépendance Roumaine*, în inima căruia chestiunile naționale găseau un ecou puternic, m'am dus dar în primăvara anului 1897 la fața locului în vederea unei documentări mai serioase. Nu mă duceam să descopăr pe Aromîni—alții o făcuseră înaintea mea—dar ca să culeg impresiuni și științe folositoare cauzei romînești. Imprejurări defavorabile m'au împedecat până acuma de a le publica. Poate că cetitorii *Vieții Romînești* vor primi cu oarecare bunăvoință câteva amintiri fragmentare din acea călătorie.

Războiul turco-grec nu se sfîrșise încă bine, și situațiunea, de obicei nesigură în Macedonia, era mai precară ca oricînd. Mulțumită însă căldurosului sprijin al primului ministru și ministru de externe de atunci, d. Dimitrie Sturdza, care mi-a asigurat un concurs eficace al agenților noștri diplomați și consulari din Turcia, am găsit toate ușile deschise și o primire binevoitoare pe lângă Marele Vizir Rifaat-Pașa. Înarmat de scrisori mari-viziriale am putut călători nesupărat de autoritățile turcești și chiar protejat de jandarmi puși la dispoziția mea de valul din Monastir.

Nu este prea tîrziu gîndesc ca să transcriu unele din notele din carnetul meu. Dacă întradevăr împrejurările politice s'au schimbat de atunci, chestiunea a rămas însă aceeași, și același mai cu samă a rămas viul interes pe care toți Romîni îl manifestă fraților de la Pind, interes care izvorăște dintr'o legitimă preo-

cupare politică și poate și mai mult din acea nevoie de idealism, fără care nu poate trăi un popor liber, oricât de realistă ar fi politica sa.

Una din amintirile mele cele mai vii este aceea care mi-a lăsat-o ducerea mea la Nevesca și apoi la Vlaho-Clisura, orașul natal al lui Apostol Margarit, care și-a legat pentru totdeauna numele său de cheștiunea aromînească.

Orășelele sau satele pur romînești, adică locuite în mare majoritate de Romini, sînt situate, precum se știe, la încrucișarea drumurilor și pe înălțimi de un acces dificil, ceea ce justifică și mai mult teoria istorică după care ele au fost la început niște posturi militare, instalate de Romanii cuceritori în pozițiuni strategice pentru paza provinciei cucerite. Așa Crușova, un adevărat cuib de vultur, așa Nevasta sau Nevesca, așa Vlaho-Clisura, etc.

Dela Bitolia sau Bitule—după cum îi zic Romîni de acolo—am plecat cu trenul până la Sorovici, un punct important de unde, fuseseră repartizate armatele turcești în timpul războiului cu Grecii. De aici, mica noastră caravană compusă, în afară de mine din d. I. Ciuli, inspector școlar, un om foarte îndatoritor, din d. Nake, ginerele lui Apostol Margarit, intendentul internatului liceului romînesc din Monastir, din Mehmet-ali, kavasul liceului, și dintr'un jandarm jovial, o pornește călare spre Nevesca.

Iată, ascuns într'o pădure, cam la un ceas și jumătate de Nevesca¹⁾, o mănăstire care se prezintă în mod plăcut. E un colț incântător; la murmurul unui izvor de apă se amesteca cîntecul păsărilor. Această mănăstire are istoria ei, ca de altminteri fiecare locușor din Macedonia, nu numai ca teritor al unui trecut glorios, dar și ca teatrul actual al unor lupte neîncetate de naționalități care prea adesea-ori turbură Europa cu ecoul lor zgometos. Ea datează de vreo 400 de ani, dar a fost reclădită de un Romin grecoman, anume Cirle, un bogătaș din Nevesca, care, ca toți grecomanii, a pus mai multă ardoare decît Grecii înșiși în susținerea cauzei eline. Mănăstirea servia de refugiu bandelor grecești insurecționale, adică bandelor de antați. Cirle, bănuît de complicitate cu aceste bande, a clădit în Nevasta, ca o ironică compensațiune, o cazarmă turcească, și așa a dovedit bu-nelile sale sentimente de supus credincios al Sultanelui.

De aici încolo drumul devine greu; suim mereu pe o carare intortochiată și îngustă, săpată în stîncă. Dar înaintea noastră, sau mai bine zis în jurul nostru, se desfășură o panoramă superbă. Munții în depărtare apar ca niște decoruri nebuloase pe un cer albastru, și mai aproape de noi niște stînci de forme capricioase stau înfipte de a lungul drumului și aplecate, parcă amenință să cadă peste noi. Iaca fintina până la care femeile romine din Nevesca își conduc barbații, cînd vara pleacă unii cu

1) Distanțele le măsoară în Turcia cu ceasul, adică timpul trebuincios pentru a merge călare de la un loc la altul.

turmele lor în cimpiele Tesaliei, alții după treburile lor în orașele mai însemnate din imperiu sau chiar din Europa. Jos la poalele muntelui un sat bulgăresc Zelevrici apare grațios supt arșița soarelui. Ceva mai departe citeva cătune risipite locuite de Circazieni emigrați aici, dacă trebuie să credem mărturia lui Kanitz, în 1863, când vreo 500,000 de Circazieni s'au dus în Asia.

Pătrundem în Nevesca pe la 8 ore sara prin niște drumuri înguste și ripoase. Deoparte și de alta zidurile curților, în fundul cărora zărim niște căsuțe în piatră, care fac o impresiune de mare curățenie. Caravana noastră se îndreaptă spre casa învățătorului—în care voiu recunoaște mai târziu pe un fost coleg de școală dela Sf. Sava—și care locuiește tocmai la extremitatea cealaltă a satului. Pe drum întilnim femeii din sat, cu umbrelute mărunte, discret și sfios; ele ne apar misterioase învăluite cum sînt de umbrele premergătoare ale nopții. Se dau înlături de pe drumul nostru și ne privesc cu multă curiozitate, parcă speriate. Ajungem în sfîrșit la locuința institutorului, Kirana Ionescu. Fostul meu camarad de școală îmi spune cu emoțiune pericolele la care se expun propagandiștii romîni, greutatea ce a întimpinat pentru deschiderea școlii romînești, pe lingă cea grecească adică grecomană, căci fiecare școală romînească reprezintă o izbîndă a rominismului, izbîndă datorită nu unui avînt eroidic, ci unui eroism constant, perseverent, care înfruntă toate pericolele. Și acuma amîndouă școlile, cea romînească și cea grecomană, sînt instalate în localul primăriei. Dar situațiunea partidului romînesc e anevoioasă, tocmai fiindcă nu e decît un partid, o minoritate în mijlocul unei mari majorități de grecomani.

Sînt ciudați acești grecomani cu credința lor nezdruncinată în geniul elin. Eșiți din școalele grecești, crescuți în ideia greacă, care la început se confunda cu însăși ideia creștină, ei sînt mîndri de a fi campioni elenismului, gata la orice sacrificii, increzători fără șovăire în marele destinuri ale poporului grecesc. La începutul războiului din 1897 bucuria lor patriotică anticipase asupra rezultatului armelor: înfringerea armatei grecești a fost pentru ei o dureroasă decepțiune; dar, dacă i-a întristat, nu a slăbit întru nimic patriotismul lor elin, care, lucru ciudat, fie zis în treacăt, se impacă totuș cu păstrarea limbii romînești de către mamele romine chiar în familiile grecomane.

Negreșit, teroarea bisericească exercitată de patriarhie este și ea una din piedecile cele mai puternice care se opun acțiunii romînești și menține cohesiunea grecomanismului. Patriarhul din Constantinopol, aceasta nu se mai poate tăgădai, de și poartă titlul de ecumenic, nu este reprezentantul creștinismului ortodox din Orient; el se consideră ca agentul politic al elenismului, și biserica nu este în mina sa decît o armă pentru scopuri exclusiv grecești, armă de care se slujește fără nici un

scrupul pentru a teroriza conștiința credincioșilor și a atenta la libertatea elementară pe care o dă biserica fiecărui creștin de a se ruga lui D-zeu în limba neamului său.

Agentii patriarhului, episcopii, arhimandriții și în general toți popii greci, nu mai cunosc nici o rezervă, și desfășură în împlinirea acestei meniri o ardoare deplorabilă. Afurisenia este unul din mijloacele cele mai obișnuite pentru a opri defecțiunile, și ei au uzat cu prisosință de această armă pentru a îndepărta pe copii din școlile românești. De câte ori se deschidea vr'o școală românească, autoritatea eclesiastică din localitate afurisia dinainte pe toți aceia care și vor trimete copiii la acea școală. Așa proceda Arhimandritul din Belcamen cu școala de aici și s'a întâmplat ca o femeie care își trimesese copiii la școala romină să moară. Își poate cineva lesne închipui adinca emoțiune produsă de o asemenea coincidență. În mijlocul unei populațiuni lesne crezătoare și ușor impresionabile.

De bună samă, cum o spusei mai sus, acțiunea bisericii este un puternic element pentru menținerea preponderenței eline. Fără dinsa propaganda romină ar câștiga mai repede teren printre grecomani.

Dar să revenim la Nevesca.

Nahieul (satul) Nevasta sau Nevesca ține de cazana (plasa) Florina. E așezat pe o ramificațiune a muntelui Vitschiu (Peristeri) și găsesc în notele mele că număra atunci 400 de case. adică vr'o trei mii de suflete, căci familia românească dela Pind se poate socoti la o mijlocie de 8 membri, deoarece copiii în-surindu-se sau măritindu-se nu părăsesc casa părintească decât cînd nu-i mai încap.

O legendă galantă se leagă de numele satului. După această poveste, o femeie ar fi fost răpită din satul care se afla la poalele muntelui și ascunsă în munți aci; locuitorii s'au dus în căutarea ei, și de atunci s'au stabilit în acest loc, care a luat numele de Nevastă în amintirea acestei aventuri. Mă s'a arătat aici o stîncă zisă Aleperic o adevărată stîncă tarpeiană, de pe care, într'o anume zi a anului, copii azvîrl în prăpastie cîinii din sat. Este, cum se vede, continuare tradițiunei romane consistînd în a pedepsi în descendența lor nepăsarea cîinilor din Roma care au lăsat giștelor rolul glorios de a scăpa Capitoliul, tradițiune care s'a transmis și la noi în țară, supt formă de *tarbacă*, pe cale de a dispărea, supt îniriurirea S. P. A. și a indulgirii moravurilor. Acest obicei se adaugă la celelalte moravuri și indicii care denotă obirșia latină a populațiunii aromânești din Turcia europeană.

A douazi părăsim Nevasta și ne îndreptăm tot călare spre Vlaho-Clisura. Umblam pe creasta munților la o înălțime de vr'o 800—1000 metri. Priveliștea e de o rară frumusetă. Ne aflăm în regiunea lacurilor albastre (Sari-ghiol), și dominăm două

regiuni : la stînga, regiunea Florinei, la dreapta regiunea Castoriei. Zărim luciul lacului Castori strîns între munți. Ochiul îmbrățișează orizonturi întinse, și șiruri de munți cu forme fantastice se profilează în depărtare pe un cer străveziu.

Caii noștri merg anevoios pe poteci strimte, care ne duc prin pădurici, ale căror crăci ne biciuiesc obrazul, ne sue pe stînci ascuțite care domină prăpăstii adînci și ne scoboară în văi încîntătoare. Pe virful munților, un pas greșit al calului ajungea ca să mă prăvălească în fundul prăpastiei. Dar nu mă pot sătura de a admira sublima frumusețea a peisajului, și mi întorc capul în toate direcțiunile, ca cum aș vrea să fixez și să rețin pentru totdeauna întreaga splendoare a acestei bogate naturi, care desigur n'are nimic de invidiat regiunilor celor mai pitorești din Europa. Macedonia, în aceste regiuni cel puțin, se poate în adevăr numi Elveția Orientului.

Pe cînd înaintam așa, adînc emoționat, rîpit de extasul naturii, îmbătat de acest imn triumfal al vieții, zărim înaintea noastră, pe o ridicătură de pămînt, o siluetă zveltă și imobila, parcă o statuă. Era un păstor român, care de pe acea înălțime, rezemat pe tojagul său, supraveghia o turmă de oi ce păștea pe o întinsă livadă, în mijlocul unei plantațiuni abundente. Behăitul oilor și sunetul clopoțeilor de la gîtul lor se amestecau cu cîripitul păsărilor. Înaintea noastră se desfășură văi imense într'un decor adevărat feeric. E un vis din o mie și una de nopți.

După un scurt popas, ne reluăm drumul. Iacă-ne ajunși aproape de Vlaho-Clisura, care este așezată într'o concavitate a muntelui Vitschiu, cam la poalele lui. Păduri seculare înconjoară orașelul și accesul e foarte greu. Urci și scobori prin terenuri accidentate. În fine la 8 ore sara un ultim suiș și sintem în orașul Vlaho-Clisura. Tragem la d. Naki, într'o casă spațioasă și de o curățenie lucitoare. Pe pragul ușii, stăpîna casei ne urează bună-venire, și, după obiceiul turcesc, face o mișcare ca să-mi sărute mina, omagiu de supunere, pe care abia am avut timpul să-l declin, nu fără oarecare confuziune.

Nahieul Vlaho-Clisura depinde de cazana Castoria, și numără opt sute de case. Citesc în notele mele că în acest oraș s'a născut Apostol Margarit, inițiatorul chestiunii rominești în Macedonia. Dar în niște notiți geografice ce am înaintea mea găsesc că Apostol Margarit ar fi fost de fel din Abela sau Avdhela, o comună cu vr'o trei sute familii rominești, la o oră depărtare în spre Nord de Perivoli. Oricum ar fi, ideea romină este aici foarte militantă și se afirmă cu multă bărbăție. Pe lîngă școala grecească este și o școală romină care mi se asigură înflorește (numără 130 de elevi), pe cînd cea greacă declină. Din contra, școala de fete grecească prosperă, pe cînd cea rominească lincezește, în urma amenințării preotului elin că copilele care o vor frecventa vor rămînea fete bătrîne. Oricît de mare ar fi patriotismul nostru, trebuie să le ertăm această slăbiciune.

Dealtminteri Romincele de acolo nu se lasă mai pe jos de barbații lor, cînd e vorba de mîndria neamului. Așa, mi se istorisește că în anul 1887 episcopul grecesc, permițindu'și de pe amvon a vorbi de rău pe femeile romîne, cele prezente în biserica n'au putut stăpîni revolta lor sufletească și sfințenia lăcașului n'a putut apăra pe bietul popă de izbucnirile lor minioase; barba Prea Sfinției Sale a plătit scump nesăbuitele excese ale limbii episcopale. Și gazda noastră, fiica lui Apostol Margarit, așa de modestă și de sficioasă, care ne primea odinioară pe pragul ușii cu atita umilință, a fost în capul atacului dirijat în contra acestui preot așa de puțin galant. De atunci cauza aromînă a cîștigat teren în Vlaho-Clisura. Slujba bisericească se face o săptămînă în grecește și o săptămînă în rominește. Adică sint două biserici, una Sf. Dumitru, unde se cîntă numai în grecește, și Sf. Nicolae, unde cele două limbi alternează. A trebuit o luptă strașnică pentru a repurta acest triumf, și în cele din urmă guvernul turcesc e consfințit această nouă stare de lucruri.

Ca în toate celelalte orașele pe care le am cercetat, Perlepe, Crușova, Tirnova, unde a fost înființată prima școală romînă în 1865, Magarova etc., fac și aici vizită la fruntașii romîni, unde ne primește cu o cafea, o dulceață și un rachiu. La plecare stăpînul casei ne însoțește, și așa după fiecare vizită grupul nostru se mărește. După a cincisprezecea vizită formăm un cortegiu impozant, și ocupăm toată strada. Grecii care trec, dacă mai au loc pe un de să treacă, ne aruncă priviri dușmănoase, parcă încărcate de anatema.

Astfel am colindat tot orașul și am ajuns chiar afară din oraș. Mi se arată mormîntul lui Mussa, credinciosul cavas al lui Margarit, omorît în 1888 de un grec, pe cînd însoția pe stăpînul său. Și ceva mai departe alte morminte, vr'o 40, unde zac Albaneji, asemenea omoriți de bandiți greci. Trebuie să spun, și mi se va erta această digresiune, că în Macedonia viața unui om cîntărește foarte puțin lucru. Nu sint numai antarții. De atunci s'a adaugat comitadjii, care omoară în așa zise scopuri politice, ce adeseori ascund numai dorul de jaf. Se mai omoară și altminteri și chiar pentru cuvinte din cele mai frivole. Așa mi se istorisește în Monastir că cu citeva zile înainte de sosirea mea, într'o cafenea din vecinătate, un soldat turc a tras cu revolverul într'un băiat de cafenea și l'a omorît pe loc, fiindcă-i adusesese din greșală o cafea în loc de dulceață. Așa se omor acolo oamenii ca să-i învețe minte. Aproape nu este un petec de pămînt care să nu fi fost udat de sînge omenesc, și în excursiunile mele tovarășii mei îmi atrăgeau des atențiunea asupra cutărui sau cutărui punct istorisindu'mi că colo s'au omorît atîția Bulgari, Greci sau Romîni în anume împrejurări. colo atîtea alți, și așa mai încolo. La Nijopole, în împrejurimile Bitoliei, am făcut cunoștința învățătorului romîn, om cu noroc, care dintr'un atentat scăpase cu viață, dar cu urechile tăiete. Luptele sint acolo așa de inver-

șunate și disprețul vieții e împins așa de departe, încît nici copiii nu sînt cruțați. În timpul luptei fratricide între eforiști și Margaritiști un cavas al unei școli a tras asupra unui copil dintr'o altă școală... E o mentalitate specială, pe care cu greu o putem concepe aici, mai cu samă în excese ei.

Dar oricum, trebuie să admirăm fără rezervă spiritul bărbătesc de abnegațiune al populațiunii romînești din Macedonia, care înfruntă toate pericolele și respinge toate ademenirile pentru a persevera cu o nobilă încăpăținare în cultul rominismului și în legea strămoșască. Este în adevăr de remarcant că, pe lângă propagandele politice, nu sînt mai puțin de trei misiuni religioase, o misiune : catolică (Lazariști), o propagandă protestantă americană, și una anglicană. Ei bine, aceste propagande n'au avut nici un succes pîntre Romîni—propaganda americană a făcut un singur proselit—pecînd la Sofia există o biserică pentru protestanții bulgari care se ridică azi la mai mult de 100000 de suflete. Așa de mult ține Romînul la credința lui, că cea mai mare vină ce s'ar aducea lui Apostol Margarit era că nutrea gîndul ascuns de a converti pe Romîni la catolicism, și această bănuială provenise din faptul că în adevăr politicește dînsul găsise o colaborare pe care o credea folositoare pe lângă șeful misiunii catolice. Sînt convinși că dacă Romîni din Turcia europeană ar avea o organizare bisericească care s'ar apropia cîtuși de puțin de admirabila organizare a bisericii romîne din Transilvania, ar forma un element puternic a cărui inriuire ar fi covîrșitoare...

Mă gîndesc cu dor la orele pline ce am petrecut acolo într'o admosferă de nobile aspirațiuni, și mă simt fericit la ideea că aceste rînduri fugitive consacrate unei scumpe amintiri ar putea cădea supt ochii bunilor Romîni, care m'au primit cu atîta dragoste, cu o așa de cordială încredere, cîstînd astfel nu o persoană, ci un ideal cătră care se înalță mereu sufletele lor oțelite.

Alexandru Rubin
